

Kontrollkäik Viru Vanglasse

1. Ajavahemikul 15.09.2011-30.09.2011 viisid õiguskantsleri nõunikud läbi etteteatud kontrollkäigu Viru Vanglasse (edaspidi ka vangla).

Viru Vangla on põhimääruse kohaselt Justiitsministeeriumi valitsemisalas olev valitsusasutus, mis viib täide vabadusekaotust ja eelvangistust ning korraldab kriminaalhooldust. Viru Vangla on kinnine vangla, milles on avavangla- ja töötavate kinnipeetavate osakond. Vanglas on mees- ja naissoost täiskasvanud vahistatud ning meessoost täiskasvanud süüdimõistetud. 26.09.2011 seisuga oli vanglas 775 süüdimõistetut ja 181 vahistatud (kokku 956 isikut). Kõigist kinni peetavatest isikutest olid 31 alaealised, 12 naised ja 18 eluaegset vanglakaristust kandvad kinnipeetavad

Õiguskantsler tegi Viru Vanglasse põhjalikuma kontrollkäigu 2008. aastal umbes pool aastat pärast vangla avamist. 2008. aastal keskendus õiguskantsler nn tugevdatud järelevalvega eluosakondade ja alaealiste kinni peetavate isikute olukorrale.

2008. aastal tegi õiguskantsler ettepaneku võimalusel hoiduda tugevdatud järelevalvega osakondade maksimaalsest täitmisest, suurendada neis osakondades vaba aja veetmiseks kasutatavaid ruume ja pakutavaid tegevusi ning kui julgeolekuolukord seda lubab, võimaldada nende osakondade kinnipeetavatele aeg-ajalt tegevusi ka väljaspool tugevdatud järelevalvega osakondi. Samuti soovitas õiguskantsler lubada pikaajalisi kokkusaamisi laiemale isikute ringile ja väljastpoolt tulevatele kokkusaajatele eelduslikult sobivamal ajal (eeskätt nädalavahetustel ja puhkepäevadel). Õiguskantsler andis ka soovitusi inspektor-kontaktisikute töö tõhustamiseks.

Alaealiste kinni peetavate isikute osas tegi õiguskantsler ettepaneku, et Viru Vanglal tuleb astuda vajalikke samme selleks, et kõigil kooliealistel kinnipeetavatel ja vahistatutel, kes on olnud eelvangistuses vähemalt üks kuu, oleks võimalik kinnipidamisasutuses viibimise ajal koolikohustust täita. Samuti tegi õiguskantsler soovitusi leida ka eraldatud lukustatud kambris viibivate alaealiste kinnipeetavate jaoks sobivad resotsialiseerivad tegevused ja programmid.

2. Kontrollkäigul kontrollis õiguskantsler, täites ühtlasi piinamise ning muu julma, ebainimliku või inimväärlikust alandava kohtlemise ja karistamise vastase konventsiooni fakultatiivse protokollis artiklis 3 sätestatud riigi ennetusasutuse funktsiooni, kuidas on tagatud vanglas kinni peetavate isikute põhiõigused ja –vabadused.

3. Õiguskantsleri nõunikud vestlesid 29.09.2011-30.09.2011 usalduslikult 36 kinni peetava isikuga. Kinni peetavad isikud, kellega usalduslikult vestelda, valiti vanglalt eelnevalt saadud nimekirjast juhuvaliku meetodi alusel.

Lisaks vestlustele tutvusid õiguskantsleri nõunikud valikuliselt kinni peetavate isikute isiklike toimetustega ja õiguskantsleri nõunik tutvus 2011. aastal relvade, füüsilise jõu, erivahendite ja ohjeldusmeetmete kasutamist puudutavate dokumentidega. Samuti tegid õiguskantsleri nõunikud 15.09.2011 vangla territooriumil ringkäigu ning külastasid vangla raamatukogu, meditsiinosakonda, kartseid, lukustatud kambreid, vastuvõtuosakonda, kooli, pika- ja lühiajaliste kokkusaamiste ruume, spordihoonet, spordiväljakuid, kirikut ja tootmishoonet.

Õiguskantsleri nõunikud külastasid ka kõiki kinni peetavate isikute majutamiseks mõeldud hooneid ja valikuliselt nendes olevaid eluosakondi, eluosakondade kambreid ning olmeruume.

Kontrollkäigul osales meditsiinieksper, kes kontrollis tervishoiuteenuste osutamist Viru Vanglas. Ringkäigul vesteldi valikuliselt kambrites ka kinni peetavate isikutega. 30.09.2011 toimus lühike kokkuvõttev vestlus vangla juhtkonnaga.

4. Soovitused ja ettepanekud

4.1 Kinni peetavate isikute kambrite vastavus vangistusseaduse § 45 lõikes 1 sätestatud nõuetele ning nende ohutus kinni peetavate isikute enda ning teiste elule ja tervisele.

Õiguskantsleri nõunikud kontrollisid, kas kinni peetavate isikute kambrid Viru Vanglas vastavad vangistusseaduse (edaspidi ka VangS) § 45 lõikes 1 sätestatud nõuetele. Samuti hindasid õiguskantsleri nõunikud kambrite ohutust kinni peetavate isikute enda ning teiste elule ja tervisele.

Vangla ringkäigul avastasid õiguskantsleri nõunikud, et mitmes kinni peetava isiku kambris oli akna sisemine klaas purunenud. Mitmes kambris oli aken katki nii, et pikad mõrad jooksid n-ö ämblikuvõrguna laiali ja õiguskantsleri nõunike fotokaamerale jäädvustatud kambris nr 9255 olid siseakna purunenud kohas järel klaasi teravad servad. Samuti olid klaasikillud kukkunud kahe akna vahele. Kambris viibis katkisest aknast ja akna vahel vedelevatest klaasikildudest hoolimata üks kinni peetav isik.

Eeltoodu annab alust kahelda sellise kambri vastavuses eluruumile kehtestatud nõuetele, mis mh peavad tagama kinni peetavale isikule kambris elutegevuseks vajaliku õhutemperatuuri. Samuti võivad kinni peetavale isikule kättesaadavad lahtised klaasikillud seada ohtu tema enda ning teiste elu ja tervise.

Eesti Vabariigi põhiseaduse (edaspidi ka põhiseadus ja PS) § 28 lõige 1 sätestab, et igaühel on õigus tervise kaitsele. PS § 14 järgi on põhiõiguste järgimise kohustus pandud riigivõimule. Seega on Viru Vangla täidesaatva riigivõimu asutusena kohustatud tagama kinni peetavate isikute õiguse tervise kaitsele. PS § 28 lõikes 1 sisalduva kohustuse üheks väljenduseks on VangS § 45 lõikes 1 sätestatud nõue. VangS § 90 lõige 4 ütleb, et vahistatu kamber peab vastama vangistusseadus § 45 lõikes 1 sätestatud tingimustele.

VangS § 45 lõike 1 abstraktsele sõnastusele annavad konkreetse sisu elamuseaduse § 7 lõike 1 punktide 1 ja 2 alusel Vabariigi Valitsuse 26.01.1999 määrusega nr 38 kehtestatud „Eluruumidele esitatavad nõuded”.¹ Vabariigi Valitsuse määruse punkt 7 sätestab, et õhutemperatuur eluruumis peab olema optimaalne, looma inimesele hubase soojatunde ning aitama kaasa tervisliku ja nõuetekohase sisekliima tekkimisele ja püsimisele. Kaugküttevõrgust või hoone katlamajast köetavas eluruumis ei tohi siseõhu temperatuur inimeste pikemaajalisel ruumis viibimisel olla alla 18°C, lubatud temperatuuri ülempiir tuleb määrata Eestis kasutatavate sisekliima normide alusel. Seega seab VangS § 45 lõige 1

¹ Sellisel seisukohal ollakse ka õiguskirjanduses. Vt J. Sootak. Kommentaarid §-le 45. - L. Madise, P. Pikame, J. Sootak. Vangistusseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2009, § 45, komm 1.

vanglale kohustuse luua kinni peetavate isikute kambrites mikrokliima, mis tagaks nende hea tervisliku seisundi.

Vestlustel õiguskantsleri nõunikega hindasid mitmed kinni peetavad isikud oma kambri õhutemperatuuri pigem jahedaks. Kusjuures nende isikute kambrites olid mõlemad aknaklaasid terved. Purunenud sisemise aknaklaasiga kambrites on eeldatavasti optimaalse õhutemperatuuri tagamine ning seega kinni peetavatele isikutele tervisliku sisekliima tekkimine ning püsimine raskendatud.

Oluline on siinkohal tõdeda, et VangS § 5, § 11, § 19 ja § 90 lõige 1 sisaldavad põhimõtet, et kinni peetaval isikul ei ole õigust valida, millises karistusasutuses ja millises konkreetses kambris ta oma eelvangistust või vanglakaristust kannab. Seega, erinevalt vabaduses viibivatest isikutest, kellel on võimalik eluruumidest, mille mikrokliima on neile vastuvõetamatu, lahkuda ning asuda uuele elamispinnale, puudub kinni peetavatel isikutel selline valikuvabadus. Seetõttu on küsitav purunenud siseaknaga kambrite eluruumidena kasutamine ning seega nende vastavus VangS § 45 lõikele 1.

Nagu juba eespool märgitud, on kinni peetavate isikute PS § 28 lõikes 1 sätestatud õiguse tervise kaitsele tagamine vangla PS §-st 14 tulenev kohustus. Niisamuti on vangla kohustuseks kaitsta ka kinni peetavate isikute PS §-st 16 tulenevat õigust elule. Kinni peetavate isikute elu ja tervise kaitse on hõlmatud üldisest VangS §-s 66 sätestatud vangla julgeoleku tagamise vajadusest. Seega tuleb kinni peetavate isikute paigutamisel kambrisse jälgida, et oleks tagatud vangla julgeolek, iseäranis kinni peetavate isikute enda ning teiste elu ja tervise kaitse.

Justiitsministri 30.11.2000 määrusega nr 72 kehtestatud „Vangla sisekorraeeskirja“ (edaspidi ka vangla sisekorraeeskiri või VSE) § 64¹ punkti 1 ja § 1 lõike 2 järgi on kinni peetavale isikule vanglas keelatud esemed, millega saab tekitada või on võimalik tekitada vigastusi, nagu torke- ja lõikerelvad. Paigutades kinni peetava isiku purunenud siseakna ning lahtiste klaasikildudega kambrisse, tekitab vangla võimaluse kinni peetaval isikul keelatud esemed kätte saada ning nendega ennast või teisi vigastada. Sellega loob vangla võimaluse kinni peetava isiku enda ning teiste elu ja tervise ohustamiseks. Kusjuures teise inimese eluohtlikku või tema tervist raskelt kahjustada võivasse olukorda asetamine ja jätmine on karistusseadustiku § 123 järgi kriminaalkorras karistatav süütegu.

VangS § 7 lõige 2 sätestab, et kinnipeetavate majutamiseks on kinnises vanglas kambrid, mis võimaldavad kinnipeetavate pideva visuaalse või elektroonilise jälgimise. VangS § 90 lõike 4 järgi peab vahistatu kambrist tagama vahistatu pideva visuaalse või elektroonilise jälgimise. VangS § 66 lõike 1 ja § 90 lõike 1 kohaselt korraldatakse kinni peetavate isikute järelevalve viisil, mis tagab vangistusseaduse ja vangla sisekorraeeskirjade täitmise ja üldise julgeoleku vanglas. VangS § 66 lõige 1¹ sätestab, et järelevalve täpsema korralduse kehtestab justiitsminister.

Vastavalt justiitsministri 05.09.2011 määruse nr 44 „Järelevalve korraldus vanglas“ § 1 lõikele 1 sätestatakse määruses mh kinnipeetavate ja vahistatute üle järelevalve korraldus. Sama sätte lõige 2 ütleb, et kinnipeetava kohta käivaid sätteid kohaldatakse ka vahistatule, kui määruses ei ole sätestatud teisiti. Määruse § 12 lõike 1 punkti 5 järgi on valvepiirkonnas järelevalvet teostava toimkonna liikme ülesandeks teha ringkäik sisevalvepiirkonnas vähemalt kord tunnis. Sama sätte lõige 2 ütleb, et sisevalvepiirkonnas ringkäiku tehes tuleb kontrollida kambri toimuvat. Üldjuhul kontrollitakse kambri toimuvat visuaalselt läbi kambri

uksesilma. Kui ukseilmast ei ole võimalik kambris toimuvat kontrollida, avatakse kontrollimiseks toiduluuk või kambri uks.

Eeltoodust selgub, et kinni peetavate isikute kambrites toimuva kontrollimine pole üldjuhul katkematu. Seetõttu võib kinni peetavatel isikutel ringkäikude (ja seega vahetu järelevalve) vahepealsel ajal tekkida võimalus olukorda ära kasutada ning ohustada enda ning teiste (nt kambrikaaslase, vanglaametniku jne) elu ja tervist, nt klaasikildudega löikehaavu tekitades.

Purunenud akna uuega asendamine on mõistagi kallis ja aeganõudev protseduur. **Tagamaks aga kinni peetavate isikute kambrite vastavuse VangS § 45 lõikes 1 sätestatud nõuetele ning hoidmaks ära võimalikke ründeid kinni peetavate isikute enda ning teiste elule ja tervisele, teeb õiguskantsler Viru Vanglale ettepaneku mitte paigutada kinni peetavaid isikuid purunenud aknaga kambritesse enne, kui purunenud aken on asendatud uuega.**

4.2 Vahistatute võimalused vanglaväliseks suhtlemiseks

Vestlustel õiguskantsleri nõunikega väitsid vahistatud, et nende võimalused suhelda välisilmaga, eelkõige oma perekonnaliikmetega, on piiratud. Vahistatute sõnul saavad nad telefoni kasutada ühel korral nädalas kokku kuni kümme minutit. Selle aja sisse arvestatakse ka numברי valimine ning kutsungitoonid. Vahistatute hinnangul kulub telefoninumbri valimisest kontaktisaamiseni kõne vastuvõtjaga tihtipeale kuni poolteist minutit. Kui helistatakse mitmele telefoninumbri, kahekordistub numברי valimisest kontakti saavutamiseni kuluv aeg ning võib kogumis moodustada juba kolm minutit kümnest lubatust. Äärmiselt piiratuks hindasid sellist telefonikasutamise korda alaealised vahistatud ning vahistatud, kes on viibinud vahi all pikaaegselt. Õiguskantsleri nõunikega vestelnud vahistatu, kes on olnud eelvangistuses ligi neli aastat, pidas sellist telefonikasutamist oma perekonnaliikmetega sidemete hoidmiseks pea olematuks võimaluseks.

PS § 26 lause 1 sätestab igaühe õiguse perekonna- ja eraelu puutumatusse. PS § 27 lõige 1 aga kinnitab, et perekond on rahva püsimise ja kasvamise ning ühiskonna alusena riigi kaitse all. Kui PS § 26 kohustab riigivõimu mitte sekkuma perekonnaellu, siis PS § 27 lõige 1 puudutab perekonnaelu välist kaitset ja annab isikule õiguse riigi positiivsele tegevusele, mis aitaks tal elada täisväärtuslikku perekonnaelu. PS § 14 järgi on põhiõiguste järgimise kohustus pandud riigivõimule. Seega on Viru Vangla täidesaatva riigivõimu asutusena kohustatud austama vahistatute perekonna- ja eraelu.

Tulenevalt eelvangistuse iseloomust, on paratamatult piiratud vahistatute perekonnaelu ning perekonnaliikmete vaheline suhtlus peab piirduma vahistatu vanglavälise suhtluse võimaluste kasutamisega. Riigikohus on otsuses nr 3-3-1-21-05 leidnud, et kinnipeetava jaoks oluliste sotsiaalsete sidemete säilimine vanglavälise suhtlemise kaudu aitab kaasa vangistuse täideviimise eesmärkide saavutamisele ja kinnipeetava individuaalse täitmiskava täitmisele, suurendades kinnipeetava vabanemisejärgse resotsialiseerimise väljavaateid. Seejuures rõhutas Riigikohus just perekonnaliikmetega suhtlemise olulisust.² Kuigi nimetatud Riigikohtu otsuses käsitletakse kinnipeetavaid ning neile vanglavälise suhtlemise võimaldamist, on kohtu väljendatud seisukoht kohaldatav ka vahistatutele, kelle füüsiline vabadus on võrreldes kinnipeetavatega piiratud küll teisel eesmärgil, kuid kelle füüsilise vabaduse piiramise olemus

² RKHKo 26.05.2005, nr 3-3-1-21-05, p 14.

ja sellega kaasnev oht peresidemete katkemisele on väga sarnane kinnipeetavate füüsilise vabaduse piiramisega vanglakaristuse kandmisel.

Vangistusseaduse 2. peatüki 3. jagu reguleerib kinnipeetava vanglavälist suhtlemist, sätestades § 23 lõikes 1 selle eesmärgina soodustada kinnipeetava kontakte perekonna, sugulaste ja teiste lähedaste inimestega, et vältida kinnipeetava sotsiaalsete sidemete katkemist. Sama sätte lõike 2 järgi soodustab vanglateenistus kinnipeetava vanglavälist suhtlemist.

VangS § 90 lõike 1 järgi kohaldatakse eelvangistuse kandmisele vangistusseaduse 1., 2., ja 7. peatüki sätteid 5. peatükis sätestatud erisustega. Vahistatu puhul on vahi all viibides sotsiaalsete sidemete säilimine sama oluline. Alaealistele vahistatutele ning väga pikka aega vahi all viibivatele vahistatutele võib sotsiaalsete sidemete katkemine mõjuda isegi rängemalt, kui vanglakaristuse kandmine, kuna mitmed kinnipeetavale lubatud suhtlusviisid (nt pikaajaline kokkusaamine) on vahistatule keelatud. Seega peab vanglateenistus soodustama ka vahistatute vanglavälist suhtlemist.

Vanglavälise suhtlemise viisidena on seadusandja näinud ette muuhulgas telefoni kasutamist. VangS § 96 lõige 1 sätestab, et vahistatul on õigus telefoni (välja arvatud mobiiltelefoni) kasutamisele, kui selleks on tehnilised tingimused. Telefoni kasutamine toimub vangla sisekorraeeskirjadega sätestatud korras. VSE § 1 lõike 1 järgi sätestatakse sisekorraeeskirjas vangistusseadusega kehtestatud vangistuse ja eelvangistuse kandmise tingimused ning täideviimise kord. Sama sätte lõige 2 ütleb, et kinnipeetava kohta käivaid sätteid kohaldatakse ka vahistatule, kui vangistusseadusega või sisekorraeeskirjaga ei ole ette nähtud teisiti.

Vastavalt VSE § 51 lõike 1 lausele 1 võib kinnipeetav kasutada talle helistamiseks ettenähtud kohakindlat või teisaldatavat telefoni ning talle vanglateenistuse poolt väljastatud telefonikaarti. VSE § 51 lõige 2 ütleb, et kinnipeetavale võimaldatakse telefoni kasutada vähemalt üks kord nädalas. Telefoninumbri valib kinnipeetav või selleks määratud teenistuja. Täpsem telefoni kasutamise aeg ja kestus nähakse ette vangla kodukorras. Sama sätte lõike 3 järgi saavad vahistatud helistada taotluse alusel.

Viru Vangla direktori 25.03.2009 käskkirjaga nr 1.1-1/61 kinnitatud „Viru Vangla kodukorra” (edaspidi kodukord) punkti 2.2.5 järgi asub vangla territooriumil vahistatute ja kinnipeetavate eluhoone märgistusega „E”. Vastavalt kodukorra punktile 14.5.7 tagab vangla vahistatutele telefoni kasutamise võimaluse vähemalt üks kord nädalas. Üldjuhul võimaldatakse helistada E-hoone suletud osakondades igapäevaselt kell 09.00-12.00, 13.00-16.30. Kodukorra punkti 14.5.8 järgi võimaldatakse E-hoone vahistatutele, kellele on helistamine lubatud ja kes on taotluse õigeaegselt esitanud, taksofoni kasutada ühel korral kokku kuni 10 minutit (nimetatud aeg sisaldab telefoninumbrite valikut, ooteaegaja kõnet). Selle aja jooksul erinevate telefoninumbrite valimiste arvu ei piirata.

Lisaks telefoni kasutamisele on vahistatutel võimalik suhelda oma lähedastega kirja teel (VSE § 47) ning lühiajalistel kokkusaamistel, mida vahistatutele võimaldatakse vähemalt üks kord kuus (VSE § 39 lõige 2). Samas tuleb aga tõdeda, et telefoni teel suhtlemine on tänapäeval üks kiiremaid ja vahetumaid suhtlemisviise. Samuti on see lihtsam suhtlemisviis neile, kelle lähedased elavad kaugel, kel pole piisavalt tihedaks külastamiseks rahalisi vahendeid (nt sõiduks pika maa tagant vanglasse) või kelle tervislik seisund lühiajalisele kokkusaamisele tulekut ei võimalda.

Kuigi kehtiv õigus ning faktiline telefoni kasutamise praktika võimaldab vahistatutel oma lähedastega kontakteeruda, ei saa pidada alaealiste ja pikka aega vahi all olnud isikute kümneminutilist kõnet³ ühel korral nädalas siiski piisavaks, et säilitada sotsiaalseid sidemeid ning eelkõige perekondlikke suhteid. Ka Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee soovitusel Rec(2006)2 „Euroopa vanglareeglistiku kohta” punkt 24.1 ütleb, et kinni peetavatele isikutele tuleb võimaldada suhelda telefoni teel mh oma perekonnaga nii tihti kui võimalik.⁴ Kuigi Euroopa vanglareeglistiku sätted ei ole Euroopa Nõukogu liikmesriikidele kohustuslikud, peegeldavad need tulevikku suunatult liikmesriikide vangistusõiguse arengu suundasid ning neid tuleks käsitada eesmärkide ja põhimõtetenä, mille täitmise poole püüelda ja millest võimaluse korral juhinduda Eesti õigusaktide tõlgendamisel ja rakendamisel.⁵

Euroopa Nõukogu Piinamise ja Ebainimliku või Alandava Kohtlemise või Karistamise Tõkestamise Euroopa Komitee (edaspidi lühiduse huvides CPT) standardites on märgitud, et CPT peab eriti tähtsaks kõigi kinni peetavate isikute kontaktide säilitamist välismaailmaga. Kontaktide edendamine võib olla väga kasulik just alaealistele kinni peetavatele isikutele, kellest paljudel on sotsiaalsete oskuste puudumisest või emotsionaalsest piiratused tingitud käitumisprobleeme.⁶ CPT on mitmes oma raportis soovitanud suurendada alaealiste kinni peetavate isikute (s.h vahistatute) võimalusi vanglaväliseks suhtlemiseks ning iseäranis suhtlemiseks oma lähedastega.⁷

Ka ÜRO reeglites kinnipidamiskohas viibivate alaealiste kaitse kohta on muuhulgas märgitud, et alaealistele peavad olema tagatud kõik võimalused suhtlemiseks välismaailmaga. Vanglavälise suhtlemise võimaldamine on õiglase ja inimväärse kohtlemise lahutamatuks osaks ning see on oluline alaealiste ettevalmistamisel nende tagasipöördumiseks ühiskonda. Alaealised peaksid saama suhelda oma perekondade, sõprade ja muude isikutega, kelle maine osas ei ole vanglal kahtlusi.⁸

Pikaajaline vahi all viibimine on probleem. Nii kohtueelses kriminaalmenetluses kui kohtumenetluses kokku enam kui kolm aastat järjepanu vahi all viibinud isikut saab kahtlemata nimetada pikaajaliselt vahi all viibivaks isikuks. Arusaadavalt ei ole vanglal võimalik vahistatut omal initsiatiivil vabastada või võimaldada talle õigusi või tegevusi, millele tal kehtiva õiguse kohaselt õigust pole. Küll aga on ka vanglateenistusel tulenevalt PS §-st 14 kohustus aidata kaasa vahistatu perekonnaelu põhiõiguse realiseerumisele ja arvestada seejuures ka vahi all viibimise kestvust.

³ Viru Vangla kodukorra p 14.5.8 järgi sisaldab 10 minutiline helistamise aeg lisaks kõnele ka telefoninumbrate valikut ja ooteaega. Seega jääb vahistatul telefoni teel reaalseks suhtlemiseks aega vähem kui 10 minutit.

⁴ Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=955747>.

⁵ RKHKo 07.04.2010, nr 3-3-1-5-10, p 19.

⁶ CPT Standards. CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2010 English, lk 76 p 34. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards.pdf>.

⁷ Report to the German Government on the visit to Germany carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 23 November to 7 December 2010, p 124. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/documents/deu/2012-06-inf-eng.htm>; Report to the Government of Montenegro on the visit to Montenegro carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 15 to 22 September 2008, p 71. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/documents/mne/2010-03-inf-eng.htm>.

⁸ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty 14.12.1990, p 59. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r113.htm>.

Mida kauem isik vahi all viibib, seda suurema tõenäosusega isiku sotsiaalsed sidemed (s.h ka positiivsed sidemed – nt perekonnaga) katkevad. Vanglateenistus peab arvesse võtma isiku olukorda ja võimaldama tal tulenevalt vahi all viibimise kestvusest ja temaga seotud kriminaalasja kulgemisest (vajadusel ses osas menetlejaga koostööd tehes) kontakte lähikondsetega seda enam, mida pikemalt isik on vahi all viibinud.

Eeltoodust tulenevalt ning austamaks alaealiste ja pikka aega vahi all viibinud isikute perekonna- ja eraelu, samuti soodustamaks nende vanglavälist suhtlemist, teeb õiguskantsler Viru Vanglale soovitus suurendada alaealiste ja pikaajaliste vahistatute telefoni kasutamise võimalusi nädalas või pikendada nende telefoni kasutamise aega. Mõistagi ei laiene see soovitus vahistatutele, kelle telefoni kasutamise õigus ja selle ulatus on kriminaalmenetluse seadustiku § 143¹ lõike 1 punkti 2 alusel menetleja määrusega piiratud või täielikult keelatud.

4.3 Vahistatute võimalused sihipäraseks tegevuseks

Vestlustel õiguskantsleri nõunikega märkisid vahistatud, et neil on väga vähe võimalusi sihipäraseks tegevuseks (nt õppimine, töötamine, sportimine jne) või puuduvad need sootuks. Täisealised vahistatud väitsid, et üldjuhul on nad 23 tundi kambris ning ainuke kambriväline tegevus on igapäevane ühetunnine jalutuskäik. Koolikohustuslikud alaealised vahistatud kinnitasid, et nad saavad küll enamasti käia koolis, kuid võimalused muuks sihipäraseks ja arendavaks tegevuseks on äärmiselt piiratud või olematud.

Nagu juba eelnevalt märgitud, kohaldatakse VangS § 90 lõike 1 järgi eelvangistusele VangS 1., 2., ja 7. peatüki sätteid VangS 5. peatükis sätestatud erisustega. Vastavalt vangistusseaduse 2. peatüki 1. jao § 6 lõikele 1 on vangistuse eesmärk suunata isikut õiguskorrale teele ja kaitsta õiguskorda. Vangistusseaduse 2. ja 5. peatüki süstemaatilise võrdlemisest järeldub, et eelvangistusel puuduvad VangS § 6 lõikes 1 kirjeldatud vangistuse täideviimise eesmärgid, sh resotsialiseerimise aspekt. Resotsialiseerimise eesmärgi puudumine eelvangistuse täideviimisel tuleneb sellest, et viimase näol on tegemist tõkendiga, s.o vabaduse võtmisega enne kohtuotsuse tegemist, mistõttu puudub alus süütuse presumptsiooni kohaselt süütu isiku käitumise riigipoolseks mõjutamiseks. Samas on vahistamine kahjulik oma mõju poolest, mida see isikule avaldab.⁹

Eelvangistuse negatiivne mõju avaldub eriti teravalt alaealiste vahistatute ning nende vahistatute puhul, kes on eelvangistuses viibinud pikka aega. Vahistamise kahjulik mõju ei avaldu üksnes inimlikku kibestumist ja trotsi tekitavas üksinduse ja lootusetuse tundes, vaid ka vanglaga kaasas käivas stigmatiseerimise ohus. Seetõttu on soovitatav eelvangistuse kahjulike mõjude tasandamiseks vanglalt korraldada vahistatutele võimalused sihipäraseks tegevuseks, nt hariduse omandamiseks, töötamiseks, osalemiseks sotsiaalprogrammides ja muuks tegevuseks. Mõistagi toimub vahistatute kaasamine nimetatud tegevustesse vabatahtlikkuse põhimõtte alusel.¹⁰

⁹ P. Pikamäe. Kommentaarid §-le 4. - L. Madise, P. Pikame, J. Sootak. Vangistusseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2009, § 4, kumm 3.

¹⁰ P. Pikamäe. Kommentaarid §-le 4. - L. Madise, P. Pikame, J. Sootak. Vangistusseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2009, § 4, kumm 4.

Nii soovitas Eesti ametivõimudele ka CPT 2004. aasta¹¹ ning 2007. aasta¹² raportites astuda viivitamatult samme vahistatute tegevusvõimaluste radikaalseks parandamiseks. CPT oli seisukohal, et eesmärgiks peaks olema vahistatute kaasamine eri iseloomuga sihipärastesse tegevustesse (huvirühmad; soovitavalt kutsealane töö; sport), mille juures nad veedaksid mõistliku osa päevast väljaspool kambrit.

Lisaks on CPT leidnud, et kinni peetavate isikute heaolu tagamisel on väga suur roll läbimõeldud tegevuskaval (töö, haridus, sport jne). See kehtib kõigi kinnipidamisasutuste kohta – olgu need, kus süüdimõistetud kannavad karistust või kus peetakse kinni eeluurimiseluseid. Kinnipidamisasutustes, kus kinnipeetavad pidevalt vahelduvad, ei ole režiimikohase tegevuse korraldamine sugugi lihtne. Seal ei tule kõne alla sellised individuaalse kohtlemise programmid nagu asutuses, kus hoitakse süüdimõistetuid. Siiski ei tohi kinni peetavaid isikuid n-ö jätta oma lukustatud kambritesse nädalateks või kuudeks lihtsalt tegevusetult, olgu kambri olmeolud kui head tahes. CPT arvates peaksid vahistatud saama viibida osa päevast (8 tundi või isegi enam) väljaspool oma kambrit, kaasatuna mitmesugustesse sihipärastesse tegevustesse.¹³

CPT on muuhulgas märkinud, et sihipärase tegevuse puudumine kahjustab iga kinni peetavat isikut, kuid iseäranis kahjulik on see alaealistele, keda iseloomustab eriline vajadus füüsilise ja intellektuaalse tegevuse järele. Alaealistele, kellelt on võetud vabadus, tuleks koostada täiemahuline programm, mis hõlmaks üldharidust, sporti, kutsekoolitust, meelelahutust ja teisi otstarbekaid tegevusi. Füüsilisel tegevusel peaks selles programmis olema tähtis osa.¹⁴ Samuti on CPT oma raportites leidnud, et intellektuaalne tegevus peab olema võrdses mahus tagatud kõigile kinni peetavatele isikutele olenemata nende soost, vanusest või näiteks erivajadustest (nt õppimisraskustega isikud).

Alaealiste kinni peetavate isikute puhul on sihipärastel tegevustel ja programmidel eriti oluline roll, kuna nendes osalemise kaudu paraneb alaealiste tervislik seisund ja enesehinnang ning arenevad võimed ja oskused, mida alaealine vajab, et kasvada täisväärtuslikuks ühiskonnaliikmeks.¹⁵ Ka Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee on märkinud, et kõigile alaealistele kinni peetavatele tuleb tagada võimalus osaleda sellistes programmides, mis valmistavad alaealist ette ühiskonda naasmiseks. Seejuures tuleb erilist tähelepanu pöörata iga konkreetse alaealise emotsionaalsetele ja füüsilistele vajadustele.¹⁶ Individuaalne lähenemine on võimalik, kui iga kinnipidamisasutusse saabuva alaealise puhul selgitatakse alaealise ja tema perekonna ning erinevate spetsialistide koostöös välja alaealise psühholoogiline, sotsiaalne, emotsionaalne, füüsiline ja kognitiivne seisund ja sellest tulenevad vajadused.

¹¹ Report to the Estonian Government on the visit to Estonia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 23 to 30 September 2003, p 56. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/documents/est/2005-06-inf-eng.htm>.

¹² Report to the Estonian Government on the visit to Estonia carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 9 to 18 May 2007, p 70. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/documents/est/2011-15-inf-eng.htm>.

¹³ 2nd General Report on the CPT's activities covering the period 1 January to 31 December 1991, p 47. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/en/annual/rep-02.htm>.

¹⁴ CPT Standards. CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2010 English, lk 75 p 30. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards.pdf>.

¹⁵ United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty 14.12.1990, p 12. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r113.htm>.

¹⁶ Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice 17.11.2010, p 21 c. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1705197&Site=CM>.

Kinnipidamisasutusse saabuva lapse seisundi mitmekülgse uurimise tähtsust on rõhutanud ka Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee.¹⁷

VangS § 12 lõike 1 punkti 3 järgi hoitakse vanglas eraldi kinnipeetavaid ja vahistatuid. Sama sätte lõige 5 lubab nimetatud eraldihoidmise printsiibist teha erandeid, kui see on vajalik seoses õppimise, töötamise või muu tegevusega. Vastavalt VangS § 90 lõikele 3 hoitakse vahistatut ööpäev läbi lukustatud kambris, välja arvatud aeg, kui vahistatu töötab või õpib. VangS § 93 lg 4 järgi võimaldatakse alaealisele vahistatule, kes on olnud eelvangistuses vähemalt üks kuu, põhi- või üldkeskhariduse omandamise jätkamine vastava riikliku õppekava alusel. Sama sätte lõige 7 ütleb, et vahistatu ei ole kohustatud töötama. Kui vahistatu soovib töötada ja vanglateenistus saab talle seda võimaldada, kohaldatakse tema suhtes VangS §-sid 39, 40 ja 43.

Seega ei välista VangS § 12 lõike 1 punkt 3 ja VangS § 90 lõige 3 vahistatu võimalust õppida, töötada või olla hõivatud muu tegevusega. Küll aga tuleneb VangS § 93 lõigete 4 ja 7 tõlgendamisest, et õppimisvõimalused tagatakse üksnes alaealistele vahistatutele ning täisealistel vahistatutel on võimalik avaldada soovi töötamiseks.

Viru Vanglas on kinnipeetava töötamine ja õppimine ning vaba aja ning kultuuri- ja spordiüritused, samuti juurdepääs kirjandusele reguleeritud kodukorra punktides 11 ja 12. Kodukorra punkt 11 reguleerib üksikasjalikult kinnipeetava töötamist ja õppimist, kuid ei maini vahistatu võimalust töötada ja õppida. Kodukorra punkt 12 ütleb, et alaealiste kinni peetavate isikute (s.t nii kinnipeetavate kui vahistatute) spordi- ja huvialategevuse planeerimisel arvestatakse nende eakohasusega. Täisealiste vahistatute spordi- ja huvialategevuse kohta ei ütle kodukord midagi. Küll aga selgub kodukorra punktide 12.8-12.16, et vahistatutel on võimalik laenutada vangla raamatukogust teavikuid.

Tuleb tõdeda, et vahistatute seas võib olla enam isikuid, kes sooviksid jätkata võimalikult sarnast elu sellega, mis neil oli vabaduses - seega õppida, teha tööd või osaleda huviringides. Eelpool toodust aga selgub, et üldjuhul on Viru Vangla täisealiste vahistatute ainukeseks sihipäraseks tegevuseks teavikute laenutamine vangla raamatukogust. Kuigi VangS § 93 lõikes 7 on sätestatud vahistatute võimalus taotleda tööd, on see võimalus siiski teoreetiline, kuna praktikas ei ole vanglateenistusel võimalik seda pakkuda ka kõigile kinnipeetavatest soovijaile. Kodukorra punkt 11 ei reguleeri vahistatu töötamist ning järelikult ei pea seda ka võimalikuks ja kodukorra punkt 12 mainib üldsõnaliselt üksnes alaealiste vahistatute võimalust tegeleda spordi- ja huvialategevusega.

Seega tuleb järeldada, et antud hetkel on vahistatute võimalused aktiivseks füüsiliseks ja intellektuaalseks tegevuseks Viru Vanglas äärmiselt piiratud ning üldjuhul veedavad täisealised vahistatud 23 tundi tegevusetult oma kambris. Vaieldamatult avaldab selline režiim isikule kahjulikku mõju.

Koolikohustuslikud alaealised vahistatud saavad küll enamasti käia koolis, kuid võimalused muuks sihipäraseks ja arendavaks tegevuseks on äärmiselt piiratud. Selline olukord ei ole piisav, et tagada alaealistele vahistatutele eakohased tingimused ning toetada igakülgset nende resotsialiseerimist. Kusjuures tuleb tähele panna, et tegemist ei ole süüdimõistetud isikutega, kes kannavad vangla karistust, vaid isikutega, kelle suhtes on kohtueelse- või kohtumenetluse ajaks tõkendina kohaldatud vahistamist. Vahistatust saab kinnipeetav hetkel,

¹⁷ Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice 17.11.2010, p 16, 17. Kättesaadav arvutivõrgus: <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1705197&Site=CM>.

kui vahistatu suhtes tehtud süüdimõistev kohtuotsus jõustub ja karistus pööratakse ettenähtud korras täitmisele. Seni aga kehtib vahistatute puhul süütuse presumptsiooni põhimõte ning vangla kohustus on luua vahistatutele keskkond, mis seda põhimõtet toetab.

Leevendamaks eelvangistuse kahjulike mõjusid vahistatutele, annab õiguskantsler Viru Vanglale soovitus leida senisest enam võimalusi vahistatutele sihipäraseks kambriväliseks tegevuseks. Sihipärase tegevuse all tuleb mõista aktiivset füüsilist ja intellektuaalset tegevust, nt hariduse omandamist, töötamist, osalemist sotsiaalprogrammides, sportimist ja muud tegevust. Erilist tähelepanu tuleb pöörata alaealistele vahistatutele ja pikka aega vahi all olnud isikutele ning nende sihipärase tegevuse korraldamisele. Nimetatud tegevustesse kaasamine peab toimuma vahistatute vabatahtlikkuse alusel.

4.4 Relvade, füüsilise jõu, erivahendite ja ohjeldusmeetmete kasutamise dokumenteerimine

Õiguskantsleri nõunik tutvus kontrollkäigul ka ajavahemikul 01.01.2011-30.09.2011 koostatud relvade, füüsilise jõu, erivahendite ja ohjeldusmeetmete kasutamist kajastavate dokumentidega paber kandjal.

Viru Vangla jõu, relvade, erivahendite ja ohjeldusmeetmete rakendamise protokollide kontrollimisel ilmnnes, et kahetsusväärset tihti oli toimunu dokumenteerimine olnud pealiskaudne. Mitmel puhul polnud võimalik tuvastada, kas ja milline meedik on isiku pärast jõu, erivahendi, relva või ohjeldusmeetme kasutamist läbi vaadanud ja kas isik vajas või ei vajanud arstiabi. Nt 06.01.2011 aktis nr 4 ja 13.04.2011 aktist nr 27 ei olnud tuvastatav, milline meedik isiku läbi vaatas. 29.05.2011 aktist nr 40 ei nähtunud, millist meedet kinni peetava isiku suhtes rakendati, samuti ei olnud 02.08.2011 aktist nr 57 näha, millist ohjeldusmeedet isiku suhtes rakendati.

CPT on seisukohal, et teatud juhtudel võivad vanglatöötajad vägivaldsete kinnipeetavate ohjeldamiseks jõudu kasutada ja erandkorras võib tekkida vajadus füüsiliste tõkendite tarvituselevõtuks. Need on riskantsed olukorrad, millega võib kaasneda kinnipeetavate väärkohtlemine ja kus on vaja rakendada eritagatise.¹⁸

CPT hinnangul peaks kinni peetaval isikul, kelle puhul on rakendatud ükskõik milliseid jõumeetmeid, olema õigus kohesele meditsiinilisele läbivaatusele ja vajaduse korral arstiabile. Seda tuleks teha väljaspool nende vanglatöötajate kuulde- ja soovitavalt ka nägemisulatust, kes ei ole seotud tervishoiuga; uuringu tulemused (kaasa arvatud kõik kinnipeetava asjaomased kaebused ja arsti hinnang) peaksid olema vormikohaselt dokumenteeritud ja kinnipeetavale kättesaadavad. Neil harvadel juhtudel, kui on vaja füüsilisi tõkendeid, tuleks kinnipeetavat hoida pideva ja piisava järelevalve all. Tõkestusvahendite kasutamise peaks lõpetama esimesel võimalusel; neid ei tohiks kunagi rakendada karistusena ega nende kasutamist sel eesmärgil pikendada. Iga jõukasutusjuhtumi kohta tuleks pidada vastavat toimikut.¹⁹

¹⁸ CPT Standards. CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2010 English, lk 17, p 53. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards.pdf>.

¹⁹ CPT Standards. CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2010 English, lk 17, p 53. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards.pdf>.

Õiguskantsler rõhutab, et Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikas on Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsiooni (edaspidi ka EIÕK) artikkel 3 osas seatud riigile nn ümberpööratud tõendamiskohustus, mille kohaselt peab riik kaebuse korral suutma tõendada, et tegemist ei olnud EIÕK rikkumisega ja kaebaja väited ei vasta tõele.²⁰ Seega võib väärkohtlemise puhul jääda riik vastutavaks ka siis, kui ei suuda esitada veenvaid vastuväiteid kaebaja etteheidetele väärkohtlemise osas.

Seega on oluline, et kinni peetava isiku suhtes jõu, ohjeldusmeetmete, relvade ja erivahendite kasutamine nõuetekohaselt fikseeritaks. See on tähtis nii kinni peetavate isikute väärkohtlemise ennetamise ja tõkestamise seisukohalt, ent ka oluline riigile, võimaldamaks tõrjuda süüdistusi väärkohtlemises.

Nimetatud meetmete kasutamise dokumenteerimine peab toimuma viisil, mis võimaldaks sedastada kelle suhtes, millist meetet ja kui pika aja vältel kasutati. Füüsilise jõu, erivahendi ja relva kasutamise puhul on kinni peetava isiku, kelle suhtes meetet kasutati, meditsiiniline läbivaatus ja selle tulemuse protokollimine kohustuslik tulenevalt VangS § § 71 lõigest 7¹, ent läbivaatus ja selle tulemuste kirjalik fikseerimine on rangelt soovitatav ka juhul, kui isiku suhtes kasutati vaid ohjeldusmeetmeid ilma seejuures jõudu kasutamata (ehkki keeruline on kujutada ette sellist olukorda). Meditsiinilise läbivaatuse puhul on oluline fikseerida muu hulgas läbivaatuse aeg, objektiivne leid ja läbivaatust toimetanud meedikute või meedikute nimed.

Hoolikas dokumenteerimine võimaldab tuvastada asjaga seotud isikud, fikseerida kinni peetavale isikule kaasnunud tervisekahjustused ja seeläbi hilisemalt tõhusalt kontrollida meetme rakendamise põhjendatust.

Käesolevaks ajaks on jõustunud justiitsministri määrus, mis käsitleb järelevalve korraldust vanglas. Nimetatud määruse lisas toodud füüsilise jõu, teenistusrelva, erivahendi või ohjeldusmeetme kasutamise ja õigusrikkuja tervises seisundi kontrollimise protokollis sisaldab korrektse täitmise korral kõiki peamisi ja vajalikke andmeid.

Õiguskantsler teeb soovitusel hoolikamalt dokumenteerida füüsilise jõu, erivahendite, relvade ja ohjeldusmeetmete kasutamist. Selliste sunnivahendite kasutamisel tuleb kindlasti fikseerida kõik justiitsministri 05.09.2011 määruse nr 44 „Järelevalve korraldus vanglas“ lisas 1 toodud protokollis kajastatavad andmed.

4.5 Vangla komplekteeritus vanglaametnikega

Ringkäigul Viru Vanglas jäi õiguskantsleri nõunikele mulje, et Viru Vanglas ei ole piisavalt vahetult kinni peetavate isikutega igapäevaselt suhtlevaid vanglaametnikke. Valvureid oli sageli ühe poolkorruse peale 1-2, vanglas ringi liikudes võis töötamas näha mõnd üksikut inspektor kontaktisikut, samuti kurtsid kinni peetavad isikud, et kontaktisikut on keeruline kohata, kui selleks vajadus peaks tekkima. Mitmed vanglaametnikud mainisid, et seatud ülesannete täitmiseks võiks olla enam vanglaametnikke.

²⁰ M. Olesk. Inim- ja põhiõigused vanglas. Euroopa vangistusõiguse põhimõtted. Justiitsministeerium 2010, lk 64.

Saamaks täiendavat infot mõningate vanglaametnike ametikohtade komplekteerituse kohta, küsis õiguskantsleri nõunik vanglalt täiendavat teavet. Viru Vangla vastusest nähtub, et Viru Vanglas on 150 valvuri, 42 vanemvalvuri ja 33 inspektor-kontaktisiku ametikohta. Viru Vangla teenistujate koosseis kajastub Justiitsministri 26.03.2008 määruses nr 11 „Viru Vangla teenistujate koosseis“. 01.10.2011 seisuga oli täidetud 124 valvuri, 41 vanemvalvuri ning 32 inspektor-kontaktisiku ametikohta. 11.11.2011 seisuga olid täidetud 130 valvuri, kõik vanemvalvuri ja inspektor-kontaktisiku ametikohad.

Seega oli 11.11.2011 seisuga täidetud ligikaudu 87% valvurite ametikohtadest.

VangS § 66 lõige 1 sätestab, et kinnipeetavate järelevalve korraldatakse viisil, mis tagab vangistusseaduse ja vangla sisekorraeeskirjade täitmise ja üldise julgeoleku vanglas.

CPT on rõhutanud, et konstruktiivsete suhete arendamine vastandina suhetele kinnipeetavate ja kinnipidamisasutuse personali konfrontatsioonile alandab pingeid, mis on omased igale vanglateskkonnale, vähendab märkimisväärselt vägivaldajuhtumite tõenäosust ja sellega seonduvat väärkohtlemist. Lühidalt öeldes soovib CPT näha suhtlemise ja hoolitsuse vaimsust, mis kaasneks kontrolli- ja vaoshoidmise meetmetega. Kinnipidamiskoha julgeoleku alahindamist välistades aitaks see kaasa soodsama sisekliima kujundamisele.²¹

Samuti on CPT leidnud, et inimliku vanglasüsteemi nurgakivi on korralikult komplekteeritud ja hea väljaõppega vanglapersonal, kes teab, kuidas kinnipeetavatega suhelda ja näeb oma töös elukutset, mitte pelgalt töökohta. Positiivsete suhete edendamist vangidega tuleks pidada kutsumuse võtmetunnuseks. Vanglatöötajate tõelist professionaalsust nõuab, et vanglatöötajad peavad olema võimelised kinnipeetavaid viisakalt ja inimlikult kohtlema, pöörates samal ajal tähelepanu ka turvakaalutlustele ja heakorrale. Vangla juhtkonnal tuleks töötajaisse sisendada usaldust ja ootust, et kinnipeetavad soovivad korralikult käituda. Kinnipeetavate ja vanglapersonali konstruktiivsed ja positiivsed suhted mitte üksnes et vähendavad väärkohtlemise ohtu, vaid ka hõlbustavad kontrolli- ja turvameetmete rakendamist. See omakorda muudab vanglatöötajate töö neile tunduvalt suuremat rahuldust pakkuvaks.²²

Personali ja kinnipeetavate positiivsed suhted sõltuvad CPT hinnangul suurel määral piisava hulga töötajate pidevast kohalolekust vanglas ja selle territooriumil. Täitmata ametikohad ja/või töökorraldus, mis vähendab otsekontakte kinnipeetavatega, raskendavad kindlasti positiivsete suhete arendamist; üldisemas plaanis tekitab see ebastabiilse keskkonna nii töötajate kui kinnipeetavate jaoks. Samuti märgib CPT, et täitmata ametikohad tingivad ületunnitöö säilitamiseks vangla turvanõuete täitmise ja objekti üleandmise järgmisele vahetusele miinimumtasemel. See võib aga kergesti esile kutsuda töötajate stressi ja nende nõ läbipõlemise, mis suure tõenäosusega teravdab veelgi igale vanglateskkonnale omaseid pingeid.²³

²¹ CPT Standards. CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2010 English, lk 15, p 45. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards.pdf>.

²² CPT Standards. CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2010 English, lk 20, p 26. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards.pdf>.

²³ CPT Standards. CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2010 English, lk 20, p 26. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards.pdf>.

CPT on nt oma 2008. aasta visiidil Leetu pidanud probleemseks, kui 13-25% vanglaametnike ametikohtadest on erinevates vanglates täitmata. Kaunase vangla vahistatute eluruumides oli CPT visiidi ajal vaid 1 vanglaametnik korruse peale.²⁴

Keeruline on hinnata, milline on vajalik vanglaametnike hulk ühes või teises vanglas. Siiski on oluline, et nn eesliini vanglaametnikke (valvureid, vanemvalvureid ja inspektor-kontaktisikuid) oleks piisaval hulgal ja seepärast on tähtis täita kõik need nimetatud ametnike ametikohad, mida vangla jaoks vajaliku ametnike arvuna on asjaomastes eeskirjades ette nähtud (antud juhul justiitsministri määruses).

Õiguskantsler teeb soovitusel jätkata pingutusi, et valvurite, vanemvalvurite ja inspektor-kontaktisikute ametikohad oleks täidetud.

4.6 Toitlustamine

Kinni peetavad isikud väitsid vestlustel õiguskantsleri nõunikega, et vangla toit on rahuldava kvaliteedi ja maitsega, ent seda ei jätku piisavalt (iseäranis kartserikaristust kandvatel kinni peetavatel isikutel, kel puudus võimalus vangla kauplusest toitu juurde osta). Samuti kurdeti, et lisatoit kujutab endast pea eranditult mõnd viilu saia.

Viru Vangla edastas õiguskantslerile 2011. aasta oktoobrikuu nelja täisnädala toidumenüü ja selgitas oma vastuses õiguskantsleri täiendavale teabe nõudmisele, et sotsiaalministri 31.12.2002 määruse nr 150 "Toidunormid kinnipidamisasutustes" (edaspidi lühiduse huvides sotsiaalministri määrus) § 4 lõikes 2 toodud kohustus tagada lisatoit täidetakse Viru Vanglas täiendava 100 g saia andmisega. Lisatoit väljastatakse koos hommikusöögiga.

Vangla selgitas, et sotsiaalministri määrus jaotab toiduenergia vajaduse järgi kinni peetavad isikud nelja rühma. Kuna Viru Vanglas on tegemist mittetöötavate, ruumis töötavate ja vähe liikuvate ning keskmise raskusega tööd tegevate meestega siis saavad nad toitu R3 rühma järgi, mis on 2300-2700 kcal päevas. Vangla lisas, et alates 2012 väljastatakse 15-21-aastastele ja 8 tundi päevas töötavatele kinnipeetavatele isikutele toitu R4 rühma järgi.

VangS § 47 lõige 1 sätestab, et kinnipeetava toitlustamine korraldatakse vastavuses elanikkonna üldiste toitumistavade ja silmas pidades elutegevuseks vajalikku toidutarvet. Kinnipidamiskoha toidunorme reguleerib täpsemalt juba eelpool mainitud sotsiaalministri määrus.

Sotsiaalministri määruse § 1 lõike 2 kohaselt peab kinni peetava isiku päevane toidunorm katma kinni peetava isiku elutegevuseks vajaliku toidutarbe, rahuldama optimaalse toiduenergiavajaduse ning minimaalse mikrotoitainete (vitamiinid ning mineraaltoitained) ja valguvajaduse. Sotsiaalministri määruse § 1 lõike 3 kohaselt määratakse pärast vastuvõtmist kinnipidamisasutusse kinni peetavale isikule toidunorm, mida muudetakse kinnipidamisasutusele tervishoiuteenuse osutaja ettekirjutuse alusel. Sotsiaalministri määruse § 1 lõiked 4 ja 5 sätestavad, et toidunormi määramisel arvestatakse kinni peetava isiku ööpäevast toiduenergiavajadust, terviseseisundit, elanikkonna üldisi toitumistavasid ning

²⁴ Report to the Lithuanian Government on the visit to Lithuania carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 21 to 30 April 2008, p 70. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.cpt.coe.int/documents/ltu/2009-22-inf-eng.htm#_Toc217277002.

võimaluste piires kinni peetava isiku oma religiooni toitumistavasid ja tervishoiutöötaja ettekirjutusel kindlustatakse erivajadustega kinni peetava isiku dieettoitlustamine või antakse tavalisele toidunormile lisaks igapäevast lisatoitu. Sotsiaalministri määruse § 4 lõike 2 kohaselt peavad kinni peetavad isikud, kelle kehamassiindeks on alla 18,5 kg/m², naised pikkusega üle 180 cm ja mehed pikkusega üle 190 cm saama lisaks määruse lisaks olevas tabelis 1 esitatud normikohasele toiduenergiavajadusele toitu, mis katab toiduenergia lisavajaduse 1260 kJ ehk 300 kcal.

Sotsiaalministri määruse lisaks 1 olevas tabelis on märgitud, et toiduenergia vajaduse järgi kuuluvad R3 rühma 9,6–11,3 MJ (2300–2700 kcal) järgmised isikud: kuni 50-a keskmise raskusega tööd tegevad naised (PAL 1,8–1,9); üle 51-a väga rasket tööd tegevad naised (PAL 2,0–2,4); 19–50-a mittetöötavad mehed (PAL 1,4–1,5); 31–65-a ruumis töötavad ja vähe liikuvad mehed (PAL 1,6–1,7); üle 65-a keskmise raskusega tööd tegevad mehed (PAL 1,8–1,9).

R4 rühma 11,3–13,0 MJ (2700–3100 kcal) kuuluvad aga kuni 50-a väga rasket tööd tegevad naised (PAL 2,0–2,4); 15–21-a noored mehed, 21–30-a ruumis töötavad, väheliikuvad mehed (PAL 1,6–1,7); 21–65-a keskmise raskusega tööd tegevad mehed (PAL 1,8–1,9); üle 65-a väga rasket tööd tegevad mehed (PAL 2,0–2,2).

Vangla poolt enne kontrollkäiku edastatud kinni peetavate isikute nimekirjadest nähtub, et Viru Vanglas viibis 13.09.2011 seisuga kümneid kuni 20-aastaseid meessoost isikuid, sh ka alaealisi. Nimekirjas on ka suurel hulgal 21-30 aastaseid mehi, kes on nimekirja kohaselt hõivatud tööga.

Õiguskantsleri nõunikud sõid 29.09.2011 ka samal päeval kinni peetavatele isikutele pakutud lõunasööki. Nõunikega vestelnud kinni peetavate isikute sõnul ei olnud tol päeval õiguskantsleril nõunikele serveeritud toit erinev samal päeval kinni peetavatele isikutele pakutust, samuti ei hinnanud kinni peetavad isikud tolle päeva toitu tavapärasest halvemaks ega paremaks.

Õiguskantsleri ja tema nõunike erialased teadmised ei võimalda vahetult hinnata, kas pakutud toidus oli tõepoolest nõutav hulk toiduenergiat, samuti vitamiine, mineraalaineid, valku jms. Õiguskantsleril on võimalik ilma vastavaid eksperte kasutamata hinnata toidu kvaliteeti ja kogust nõ olmetasandil. Samuti on võimalik teatud ulatuses sedastada, kas vangla edastatud menüü ja selles toodud toiduenergia väärtused vastavad sotsiaalministri määruses toodule.

Õiguskantslerile tema nõunike antud hinnangule tuginedes võis olmetasandil toidu kvaliteeti ja kogust hinnates rahule jääda. Küll aga ei nõustu õiguskantsler vangla käsitlesega kinni peetavate isikute päevase toidunormi määramise praktikast ning samuti on küsitav vangla tegevus lisatoidu pakkumisel.

Piisav, optimaalselt toiduenergiavajadust ja minimaalselt mikrotoitainete (vitamiinid ning mineraaltoitained) ja valguvajadust rahuldav igapäevane toit on oluline osa inimväärikast karistuse täideviimisest vanglas.

Piisavas koguses ja piisava kvaliteediga toidu pakkumise nõuet tavapärasel söögiaegadel on oluliseks pidanud ka CPT.²⁵ Samuti on CPT rõhutanud, et siseriiklikult kehtestatud toidunorme tuleb järgida²⁶. CPT on viidanud, et noorukite puhul on oluline tagada neile kasvavale organismile vajalik toidukogus.²⁷

Viru Vanglas viibib laias vanusevahemikus ja erineva kehalise aktiivsusega ning erinevast soost isikuid. Seega on ka vanglas viibivate isikute toiduenergiavajadus vägagi erinev. Sotsiaalministri määruse § 1 lõike 3 mõtteks on õiguskantsleri hinnangul, et kinni peetava isiku saabumisel vanglasse määratakse talle tema enda vajadusi (toiduenergiavajadus, tervises seisund) arvestav päevane toidunorm. Kuna määrus jaotab kinni peetavad isikud tulenevalt nende individuaalsetest vajadustest erinevatesse gruppidesse, siis peab ka päevase toidunormi määramisel juhinduma igast konkreetsest kinni peetavast isikust ja määrama talle saabumisel tema vajadustele vastava toidunormi grupi.

Viru Vangla poolt praktiseeritud lähenemine, mille järgi kogu vangla kinni peetavate isikute toiduenergia vajadus määratakse kogu vangla jaoks ühesugune, ei ole sotsiaalministri määruse valguses kindlasti õige ja lubatav. Sotsiaalministri määruse § 3 lõike 1 kohaselt peab kinni peetava isiku kahe nädala toit vastama kinnipeetava rühma kahe nädala keskmisele toidunormile ning toidust saadav toiduenergia peab katma kinnipeetava rühma keskmise ööpäevase toiduenergiavajaduse või ületama seda, kuid mitte rohkem kui 12%. Seega lubab määrus teatud määral nõutud toiduenergiavajadust pakutava toiduga ületada, ent kindlasti ei ole lubatav toitlustada kinni peetavat isikut toiduga, milles sisalduv toiduenergia on nõutust väiksem.

Nagu öeldud, viibis 13.09.2011 seisuga vanglas arvukalt isikuid, kelle puhul tulnuks vanglal toitlustada neid R4 rühma toiduenergia vajaduse kohaselt. Nagu vangla vastusest näha, toitlustas vangla kuni 2012. aastani kõiki kinnipeetavaid R3 rühma toiduenergia nõuetele vastavalt. Seega on tõusetunud tõsine kahtlus, et Viru Vangla ei ole järginud sotsiaalministri määruses sätestatud nõudeid kinni peetavate isikute toitlustamisele. Täpsemalt öeldes on kahtlus, et vangla ei ole sotsiaalministri määruse § 1 lõike 3 kohaselt määranud igale kinni peetavale isikule tema isikut arvestavaid päevaseid toidunorme, samuti võib suur hulk isikuid olla saanud süstemaatiliselt vähem toiduenergiat, kui seda näeb ette kehtiv õigus.

Õiguskantsler teeb ettepaneku analüüsida põhjalikult toitlustamise korraldust Viru Vanglas ja järgida edaspidiselt rangelt sotsiaalministri määruses kinni peetavate isikute toitlustamisele seatud nõudeid. Selleks tuleb igale saabuval kinni peetavale isikule määrata toidunorm ning seda hiljem ka tema toitlustamisel järgida.

Mis puudutab väljastatavat lisatoitu, siis siin seab sotsiaalministri määrus selgesõnaliselt nõudeks vaid selle, et lisatoit peab katma ära igapäevase toiduenergia lisavajaduse 1260 kJ ehk 300 kcal. Pelgalt määruse grammatilisest tõlgendamisest võiks järeldada, et põhimõtteliselt võiks lisatoiduna väljastada kinnipeetavale mõnekümnegrammise

²⁵ Vt nt Report on the visit to the region of Abkhazia, Georgia, carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 27 April to 4 May 2009, p 64. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/documents/geo/2009-38-inf-eng.htm>.

²⁶ Report to the Ukrainian Government on the visit to Ukraine carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 8 to 24 February 1998, p 157, 159. Kättesaadav arvutivõrgus: http://www.cpt.coe.int/documents/ukr/2002-19-inf-eng.htm#_Toc19956546.

²⁷ Report to the Turkish Government on the visit to Turkey carried out by the European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (CPT) from 4 to 17 June 2009, p 103. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/documents/tur/2011-13-inf-eng.htm>.

rasvainekoguse ja sellega oleks lisatoidu nõue täidetud. Õiguskantsleri hinnangul selline lähenemine asjakohane ei ole. Sotsiaalministri määruse § 1 lõike 2 kohaselt on sotsiaalministri määruse mõtteks tagada kinnipeetavale elutegevuseks vajalik mitmekülgne ja vajalikke toitaineid küllaldasel määral sisaldav igapäevane toitlustamine. Toitlustamise eesmärgiks pole pelgalt toiduenergia vajaduse rahuldamine, vaid pakutav toit peab olema ka muus osas selline, mis tagaks kinni peetava isiku tervise säilimise ja võimaldaks igapäevast äraelamist.

Seega ei peaks ka lisatoidu eesmärgiks olema pelgalt täiendava toiduenergia andmine vaid lisatoit võiks olla toiduenergia määrale 1260 kJ (300 kcal) vastav põhitoidu täiendav kogus, mis vahelduks koos igapäevase põhitoiduga.

Viru Vangla vastusest nähtub ka, et 1260 kJ ehk 300 kcal määras täiendava toiduenergia vajaduse katab vangla igapäevaselt 100g saia väljastamisega seda vajavatele kinni peetavatele isikutele. Tutvudes valikuliselt mõningate suuremate teraviljatoodete valmistajate enda esitatavate andmetega, tõusetub kahtlus, kas 100g saia katab ära nõutud 1260 kJ ehk 300 kcal toiduenergiavajaduse. Nii märgib AS Leibur oma „Kirde saia“ 100g toiduenergia sisalduseks 1028 kJ (246 kcal) ning AS Pere „Kai saia“ 100g toote toiduenergia sisalduseks 1083,6 kJ (259 kcal).²⁸ Ligikaudu sarnased toiduenergia sisaldused on ka nimetatud tootjate teistel tavapärastel (st magustamata) saiatoodetel. Seega ei pruugi vangla vastuses osutatud 100g saia täita sotsiaalministri määruse § 4 lõikes 2 sätestatud toiduenergia hulka.

Õiguskantsler teeb soovitusel tagada seda vajavatele kinni peetavatele isikutele sotsiaalministri määruse § 4 lõikes 2 sätestatud lisatoit igapäevase mitmekülgse ja vajalikke toitaineid kehtivas õiguses ette nähtud määral sisaldava toidukogusega, mis vastab vähemalt 1260 kJ toiduenergia määrale.

4.7 Teleri vaatamise keelamine eluosakonnas S10

Viru Vangla eluosakonnas S10 väitsid kinni peetavad isikud õiguskantsleri nõunikele, et neil keelati kuu aja vältel eluosakonna päevaruumis asuva teleri vaatamine.

Õiguskantsleri täiendavale teabe nõudmisele vastuseks teatas Viru Vangla, et VangS § 31 lõike 1 kohaselt võimaldatakse vanglas jälgida raadio- ja televisioonisaateid. VangS § 67 punkt 1 sätestab, et julgeoleku tagamiseks vanglas on kinnipeetav kohustatud täitma vangla sisekorraeeskirju ja alluma vanglateenistuse ametnike seaduslikele korraldustele. Kodukorra punkt 8.2.23 sätestab, et kinni peetavatel isikutel on keelatud reguleerida päevaruumis asuva televiisori helitugevust selliselt, et see segab teisi kinnipeetavaid või vanglateenistujaid teenistuskohustuste täitmisel.

S10 osakonna päevaruumi on vangla selgituste kohaselt paigutatud kinnipeetavatele vaatamiseks üldkasutatav televiisor. 16.08.2011 häiris S10 osakonna päevaruumis oleva üldkasutatava teleri vali heli vanglateenistujal tööülesannete täitmist. Seetõttu andis vanemvalvur kinnipeetavale korralduse panna teleri heli vaiksemaks. Kinnipeetav küll allus, kuid paari minuti pärast oli teleri heli uuesti valjuks keeratud ning segas jällegi vanglaametnikel töökohustuste täitmist.

²⁸ Vt <http://www.leibur.ee/?cat=42>, samuti <http://www.pereleib.ee/cgi-bin/form.cgi/191est>.

Vanemvalvur läks vangla selgituste kohaselt uuesti S10 osakonda ning andis seekord teisele kinnipeetavale korralduse panna teleri heli vaiksemaks. Lisaks hoiatas vanemvalvur, et kui televiisori vali heli häirib veelkord osakonna tööd, siis võetakse ajutiselt päevaruumis oleva televiisori vaatamise võimalus ära. Kinnipeetav küll allus korraldusele keerata televiisori heli vaiksemaks, kuid kui vanemvalvur lahkus sektsioonist, seati kinnipeetavate poolt helitugevus uuesti maksimumi peale. Seega oli vangla hinnangul tegemist olukorraga, kus kinnipeetavad allusid küll näiliselt vanglaametniku korraldusele, kuid esimesel võimalusel asuti uuesti korda rikkuma. Eelnevat olukorda arvestades võeti üksuse juhi korraldusega S10 osakonna telerilt kaabel ja pult ning kinnipeetavatele selgitati, et päevaruumis televiisori vaatamise võimalus taastatakse ühe kuu pärast.

17.11.2011 õiendis selgitab viienda üksuse inspektor-kontaktisik täiendavalt S10 osakonnas toimunut. Inspektor-kontaktisik märgib, et S8 hoone S10 osakonna päevaruumis oli enne televiisori vaatamise ajutist piiramist korduvalt probleeme liiga valjult mängiva üldkasutatava televiisoriga ning selle heli kostus läbi kolme klaasuke nii valveruumi kui ka osakonnas olevasse kontaktisikute kabinetti. Üldjuhul mängis väga valjusti muusikakanal, mis häiris aga vanglaametnike töökohustuste täitmist. Viienda üksuse erinevate ametnike poolt on alati antud kinnipeetavatele korraldus televiisori heli vaiksemaks panna, mida on küll tehtud, kuid järgmisel päeval kordub kõik uuesti. Kuna selgus, et antud probleemi ei ole võimalik muud moodi lahendada, otsustas inspektor-kontaktisik, et kinnipeetavatele üldkasutatava televiisori vaatamist tuleb ajutiselt piirata. Seega andis ta korralduse võtta päevaruumis olevalt televiisorilt kaabel ja pult ning selgitada kinnipeetavatele, miks piirati televiisori vaatamist. S10 osakonnale jagasid selgitusi nii inspektor-kontaktisikud kui ka valvurid. Pärast üldkasutatava televiisori ajutist kasutamise piiramist ei ole S10 osakonnas televiisori vaatamisega probleeme esinenud.

Vangla selgitab, et VangS § 31 lõike 2 kohaselt võib vanglateenistuse ametniku loal kinnipeetaval olla isiklik televiisor, kui selle kasutamine ei riku vangla sisekorraeskirja ega häiri teisi isikuid. Kuigi vangla poolt tagatud televiisori kasutamise kohta samasisulist sätet ei leidu, leiab vangla, et see kohaldub analoogia korras ka vangla poolt tagatud üldkasutatavatele televiisoritele. Kuna kinnipeetavad häirisid pahatahtlikult vanglateenistuse ametnikke, keerates televiisori heli ebamõistlikult valjuks ja seega häirivaks, siis oli vanglal õigus võtta kasutusele meetmeid rikkumise lõpetamiseks. Kuna kinnipeetavad ei allunud vanglaametniku korraldustele ja sisuliselt jätkasid rikkumist kohe peale ametniku lahkumist, siis oli ainuke meede rikkumise lõpetamiseks vangla hinnangul see, et kinnipeetavatel ei võimaldatud enam telerit kasutada. Kuna televiisori helitugevust on võimalik muuta ka teleril olevatest nuppudest, siis ei oleks olukorda lahendanud vaid televiisori puldi äravõtmine. Vangla mõnab, et selline piiramine võis mõjutada ka kinnipeetavaid, kes rikkumises ei osalenud, kuid hinnates olukorda, oli tegemist vajaliku abinõuga. Arvestades, et pärast selliselt toimimist ei ole kinnipeetavad oma tegevust korranud, oli tegemist proportsionaalse abinõuga.

Ajutine televiisori vaatamise mittevõimaldamine ei mõjutanud vangla hinnangul oluliselt kinnipeetavate võimalust saada teavet, uudiseid ja meelelahutust, kuna Viru Vanglas on kõigile kinnipeetavatele tagatud raadio kuulamise võimalus ja ajalehtede lugemise võimalus. See, et kinnipeetavad ei saanud lühiajaliselt vaadata lisaks vangla poolt päevaruumi paigaldatud televiisorit nende enda käitumisest tulenevatel põhjustel, ei rikkunud kinnipeetavate õigust raadio-ja televisioonisaadete jälgimisele. Kinnipeetavatel, kellel oli kambris isiklik televiisor, võimaldati jätkuvalt selle kasutamist.

VangS § 31 lõike 1 kohaselt on vanglale kohustus tagada kinnipeetavatele raadio- ja telesaadete jälgimise võimalus. Õiguskantsleri hinnangul on tegemist sättega, mis tagab isiku olulise põhiõiguse – PS § 44 lõikes 1 toodud õiguse saada vabalt üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni – realiseerumise olukorras, kus isikul puudub ulatuslik võimalus valida infokanalit, mille kaudu lähemal ja kaugemal toimuvast teada saada.

PS § 44 lõige 1 sätestab, et igapähele on õigus vabalt saada üldiseks kasutamiseks levitatavat informatsiooni. Selle õiguse realiseerimiseks seoses vanglas viibimisega kaasnevate piirangutega, on seadusandja pannud vanglale VangS § 31 lõikes 1 kohustuse tagada võimalus jälgida raadio- ja televisioonisaateid.

Õiguskirjanduses on leitud, et VangS § 31 lõikes 1 toodu kohustab vanglat tagama kinnipeetavale võimaluse kuulata raadiot ja vaadata telerit olenemata sellest, kas tal on isiklik raadio või teler. Tegemist on ühe vanglavälise suhtlemise vormiga, mida vangla peab soodustama.²⁹

Õiguskantsler nõustub sellise vaatenurgaga ja leiab, et lubamatu on jätta täitmata seaduses sätestatud kohustus tagada võimalus jälgida raadio- ja televisioonisaateid või võimaldada seda vaid kinni peetavate isikute isiklike telerite ja raadiotega (mille kambrisse lubamine või mittelubamine sõltub vanglateenistuse diskretsioonist). Vangistusseaduse mõtteks ei ole õiguskantsleri hinnangul see, et vangla saaks jätta tagamata VangS § 31 lõikes 1 toodud kohustuse või tagada seda pelgalt VangS § 31 lõikes 2 toodud kinni peetavate isikute isiklike elektriseadmetega (mille kasutamise eest isikud ka vastavalt VangS § 31 lõigetele 3 ja 4 ise tasuvad). **Seega peaks vangla tagama kinnipeetavatele võimaluse tele- ja/või raadiosaadete jälgimiseks ka sõltumata kinni peetavate isikute isiklikest elektriseadmetest.**

Oluline on rõhutada, et võrrelda VangS § 31 lõikes 1 sätestatud vangla kohustust VangS § 31 lõikes 2 tooduga on antud juhul väär. VangS § 31 lõikes 2 sätestatud isiklike elektriseadmete puhul on seadusandja andnud vanglateenistusele volituse kaaluda seadme kambrisse kasutamiseks lubamisel teatud asjaolusid (kas seadme kasutamine rikuks vangla sisekorraeeskirja või häiriks teisi isikuid).

Kaalutusruumi VangS § 31 lõikes 1 toodud kohustuse täitmise osas seadusandja sätestanud ei ole. VangS § 31 lõikes 1 toodud kohustust peab vangla täitma kõigi kinnipeetavate suhtes. **Tegemist pole soodustuse ega muu eraldi lubatava või keelatava võimaluse või tegevusega, mida vanglateenistus saaks tervelt eluosakonnalt ühe või mitme kinni peetava isiku toime pandud distsipliinirikumise tõttu ära võtta.** Oluline on osutada, et PS § 11 lubab põhiõigusi ja -vabadusi piirata ainult kooskõlas põhiseadusega ning piirangud peavad olema demokraatlikus ühiskonnas vajalikud ega tohi moonutada piiratud õiguste ja vabaduste olemust.

Vangla selgitustest nähtub, et teleri vaatamise võimalus võeti ära kõigil eluosakonna kinnipeetavatel ja seda reaktsioonina kinnipeetavate tegevusele, mis seisnes teleri heli liiga valjuks seadmises. Selline vanglapoolne reaktsioon kinnipeetavate tegevusele vältas kuu aega.

²⁹ J. Sootak. Kommentaarid §-le 31. - L. Madise, P. Pikame, J. Sootak. Vangistusseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn 2009, § 31, komm 1.

Õiguskantsler ei soovi alahinnata vangla julgeoleku tähtsust ning seda, et kinni peetavad isikud peavad järgima vanglateenistuse ametnike antud korraldusi. Teisalt ei anna vangla julgeoleku põhjenduseks toomine vanglateenistusele õigust kujundada omatahtsi ja seadusandja soovist erinevalt vanglates süsteemi, kus vanglateenistus otsustab sisuliselt kollektiivse karistusena rakendada isikute seaduses ette nähtud õiguste piiramist reaktsioonina ühele või teisele kinnipeetava tegevust reguleeriva õigusnormi rikkumisele.

Vangla võimalused reageerida kinnipeetavate õigusrikkumistele vanglas on seadusandja poolt selgelt piiritletud ja sisalduvad vangistusseaduse teise peatüki 7. jaos (§§ 63-65¹). VangS § 4¹ lõige 2 sätestab küll, et kui seadus ei sätesta konkreetset piirangut, võib vangla, Justiitsministeerium või arestimaja kohaldada vaid selliseid piiranguid, mis on vajalikud vangla või arestimaja julgeoleku kaalutlustel ning piirangud peavad vastama täideviimise eesmärgile ja inimväärikuse põhimõttele ega tohi moonutada seaduses sätestatud teiste õiguste ja vabaduste olemust.

VangS § 4¹ lõike 2 rakendamisse tuleb õiguskantsleri hinnangul suhtuda erakordse ettevaatlikkusega. Tegemist on normiga, mis lubab sisuliselt isiku põhiõigusi piirata ilma seaduses toodud sõnaselge ja konkreetse aluseta. Oluline on rõhutada, et nimetatud sätte kasutusala piirneb õiguskantsleri hinnangul ikkagi olukordadega, kus seadusandja pole vastavat regulatsiooni seadusse üldse loonud ja samas on isikute põhiõiguste piiramine hädavajalik vangla julgeoleku kaalutlusel selgelt väljendunud, küllaldaselt tugeva ja akuutse ohu sunnil. Mingil juhul ei tohi seda rakendada olukorras, kus seadusandja on vastavatele olukordadele reageerimiseks välja töötanud selge ja kindla korra.

Vanglateenistus ei saa VangS § 4¹ lõikes 2 toodule viidates seadusandja tahtest mööda minna ja kehtestada vanglates nt uusi distsiplinaarkaristusi või modifitseerida omatahtsi distsiplinaarmenetlust, rakendada kollektiivset karistamist vms. Selline käitumine on demokraatlikus õigusriigis erakordselt ohtlik ja lubamatu.

Küsimus ei ole pelgalt vaid kehtiva õiguse eiramises vaid sellisest tegevusest lähtuvas ohus kinni peetavate isikute väärkohtlemiseks. CPT on selgitanud, et nii kinni peetavate isikute kui ka vanglaametnike huvides on formaalselt määratletud selgete distsiplinaarmenetluse reeglite olemasolu, mida ka rakendatakse. Hallid tsoonid ses osas tekitavad riski mitteametlike (ja kontrollimatute) süsteemide arenguks.³⁰ Kui vanglateenistus kujundab kehtivat õigust eiravate kinni peetavate isikute käitumiseks vanglateenistuse hinnangul vajalikke mõjutusvahendeid omatahtsi ja seadusandja toodud raame eirates, toob see kaasa suure riski ka kinni peetavate isikute väärkohtlemiseks.

Kinni peetavate isikute õigusrikkumistele reageerimiseks on seadusandja ette näinud võimaluse karistada isikut VangS §§ 63-65¹ sätestatud alustel ja korras ning muid karistusviise ja piiranguid vanglateenistus distsiplinaarmenetluse aseainena omatahtsi välja mõelda ja rakendada ei tohi. Samuti ei tohi vanglateenistus kehtestada oma äranägemisel uusi distsiplinaarmenetluse põhimõtteid, mis on otseselt seaduses toodule vastukäivad. Nii on VangS § 63 lõikes 3 selgelt ja ühemõtteliselt sätestatud kollektiivsete distsiplinaarkaristuste keeld ja seega individuaalse vastutuse põhimõte toimepandud õigusrikkumise eest.

Mõistagi on võimalik akuutse ja tõepoolest ohtliku olukorra lahendamiseks VangS § 4¹ lõike 2 alusel väga piiratult ja ajutiselt üht või teist vangistusseaduses toodud õigust kitsendada, sh

³⁰ CPT Standards. CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2010 English, lk 17, p 55. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards.pdf>.

ka VangS § 31 lõikes 1 toodud õigust jälgida telesaateid. Samas ei saa selline seaduses toodud õiguse piiramine olla enamast, kui ülimalt ajutine meede, mille rakendamine peab lõppema viivitamatult, kui akuutne oht on möödas. Liiga valjult mängiv teler, mis segas vanglateenistuse ametniku tööd, ei saa mingil juhul kujutada vangla julgeolekule sellist akuutset ohtu, mis õigustaks sellise ohu tõrjeks piirata ilma selge õigusliku aluseta kinnipeetavate õigust jälgida telesaateid terve kuu vältel. Tegemist on lisaks õigusvastasusele ka ilmselgelt ebaproportsionaalse meetmega.

Adekvaatne ja seaduslik reaktsioon kinni peetavate isikute sellistele õigusrikkumistele oleks selgitada välja isik või isikud, kes kehtestatud korda rikkusid, viia läbi distsiplinaarmenetlus ja isikuid vajadusel karistada. Selleks on vangla käsutuses kehtivas õiguses toodud distsiplinaarmenetluse läbiviimist puudutavad normid ning nii eluosakondades rakendatav videovalve kui ka VangS § 67 punktis 3 sätestatud kinnipeetava kohustus teatada viivitamatult vanglateenistuse ametnikule kõikidest asjaoludest, mis võivad ohustada vangla julgeolekut ja sisekorda ning teise isiku elu ja tervist.³¹ Kui massiline korrarikkumine sellest hoolimata jätkub, ei anna see õigust rakendada ebaseaduslikke meetmeid kinni peetavate isikute käitumise suunamiseks, vaid kaaluda võimalust nt seadistada telerid ümber nii, et maksimaalne võimalik helitugevus väheneks.

Õiguskantsleri hinnangul ei pruugi olla konkreetse keeluga tekitatud tegelik põhiõiguste riive väga massiivne, ent õiguskantslerit teeb selle juhtumi juures ennekõike murelikuks vanglateenistuse suhtumine kehtestatud normidesse ja seadusandja antud raamidesse. Vanglateenistusele on seadusandja andnud väga ulatusliku voli kinni peetavate isikute igapäevaelu kujundamisel ning lubanud neil teatud juhtudel kasutada ka niivõrd äärmuslikke riigivõimu teostamise meetmeid, nagu seda on relvade, erivahendite jõu ja ohjeldusmeetmete rakendamine. Selliste võimuvolitustega ametnike üleolev suhtumine seadusandja kehtestatud reeglitesse on erakordselt probleemne ja vääriks kindlasti ka vanglateenistuse tegevust koordineeriva ja juhtiva Justiitsministeeriumi vanglate osakonna teravdatud tähelepanu.

Kokkuvõttes oli S10 eluosakonna päevaruumi teleri vaatamise võimaluse piiramise näol kuu aja vältel tegemist kehtiva õiguse rikkumisega ja vanglateenistuse ametnike pädevuse ületamisega. Õiguskantsler teeb ettepaneku viivitamatult lõpetada selliste meetmete kasutamine Viru Vanglas ja hoiduda edaspidi vangistusseaduses toodud õiguste sel moel õigusvastasest piiramisest.

4.8 Eraldatud alaealiste seisundi hindamine

Vestlustel väitsid mitmed alaealised kinni peetavad isikud, kes olid viibinud kartseris või eraldatud lukustatud kambris, et kogu kambris viibimise ajal (mis ühe alaealise kinni peetava isiku puhul kestis üle 5 kuu) ei olnud nad kordagi kohtunud psühholoogi, psühhiaatri ega arstiga, kuna nad ei olnud seda ise taotlenud. Kontrollimise ajal viibis alaealiste kinnipeetavate eluosakonnas kinnipeetav, kes oli päevad läbi omal soovil üksi oma kambrisse lukustatud. Kõnealune alaealine kinnipeetav kartis ilmselgelt oma julgeoleku pärast ega käinud koos teiste kinnipeetavatega ka väljas jalutamas. Ka temal ei olnud ta enda kinnitusel regulaarset kontakti psühholoogi, psühhiaatri ega arstiga.

³¹ Justiitsministeerium on oma 03.04.2008 vastuses nr õiguskantslerile sidunud VangS § 67 punktis 3 sätestatu vajadusega aidata kaasa õigusrikkumiste ennetamisele ning võimalusega karistada väiksemate rikkumiste eest.

Nagu käesoleva kokkuvõtte punktis 4.3 juba märgitud, on nii Euroopa Nõukogu Ministrite Komitee kui ka ÜRO rõhutanud iga kinnipidamisasutuses viibiva alaealise seisundi mitmekülgse uurimise vajadust, et oleks võimalik pakkuda alaealisele selliseid programme ja sellist meditsiinilist, psühholoogilist ja sotsiaalset abi, mida konkreetne alaealine vajab.

Arvestades kinni peetava isiku kartserisse ja eraldatud lukustatud kambrisse paigutamise põhjuseid (süsteemaatiline vangistusseaduse või vangla sisekorraeeskirja nõuete rikkumine, oma tervise kahjustamine või suitsiidi- või põgenemiskaldumus, oht teistele isikutele või vangla julgeolekule), on eraldatud alaealise emotsionaalse, psüühilise ja füüsilise seisundi täiendav hindamine kindlasti vajalik. Eraldatud lukustatud kambris või kartserisse paigutatud alaealise kinni peetava isiku seisundi hindamine ja vajaduste väljaselgitamine ei tohiks olla seatud sõltuvusse taotluse esitamisest alaealise enda poolt, vaid peaks toimuma kinnipidamisasutuse initsiatiivil, kuna see on vajalik alaealise füüsilise ja vaimse tervise kaitseks.

Ka ÜRO on rõhutanud eraldatud alaealise kohese meditsiinilise läbivaatuse vajalikkust.³² Ühtlasi on CPT väljendanud seisukohta, et kinnipidamisasutuse meditsiinimeeskonna (arsti, õe, psühholoogi jt) ja teiste spetsialistide (õpetajad, sotsiaaltöötajad jt) kontaktid kõigi alaealiste kinni peetavate isikutega peavad olema regulaarsed.³³

Nagu käesoleva kokkuvõtte punktis 4.1 juba märgitud, on kinni peetavate isikute PS § 28 lõikes 1 sätestatud õiguse tervise kaitsele tagamine vangla PS §-st 14 tulenev kohustus. Niisamuti on vangla kohustuseks kaitsta ka kinni peetavate isikute PS §-st 16 tulenevat õigust elule. Kinni peetavate isikute elu ja tervise kaitse on hõlmatud üldisest VangS §-s 66 sätestatud vangla julgeoleku tagamise vajadusest. Seega tuleb alaealiste kinni peetavate isikute kartseris ja eraldatud lukustatud kambris viibimise ajal pidevalt jälgida isiku emotsionaalset, psüühilist ja füüsilist seisundit.

Eeltoodust lähtudes soovitab õiguskantsler tagada Viru Vangla alaealiste kinni peetavate isikute emotsionaalse, psüühilise ja füüsilise seisundi regulaarne jälgimine nende kartseris ja eraldatud lukustatud kambris viibimise ajal.

4.9 Tervishoiuteenuste osutamine Viru Vanglas

Õiguskantsleri kontrollkäigul osales ka ekspert, kes hindas Viru Vanglas tervishoiuteenuste osutamist.

Eksperti hinnangul on võimalused meditsiinilise abi osutamiseks Viru Vanglas head. Kinni peetavatele isikutele on tagatud ööpäevaringne meditsiiniline abi õe ja arsti vastuvõttudega ning vajadusel kiirabi vahendusel. Ägeda tervisehäire korral võtab arst patsiendi vastu võimalusel samal päeval sõltumata sellest, kas tegemist on üldarsti või eriarstiga. Võimalus on kasutada ka telefonikonsultatsioone. Teistel juhtudel on ooteaeg üldarsti vastuvõtule 2-3 nädalat, mis tõenäoliselt lüheneb 2011. aasta oktoobris, mil asub tööle veel 0,5 kohaga üldarst. Kontrollkäigu ajal tõdetud ootejärjekord üldarstile oli liiga pikk ning vastava erialase ettevalmistuse saanud spetsialisti kättesaadavus kasin. **Kuigi olukord oli tingitud personali**

³² United Nations Rules for the Protection of Juveniles Deprived of their Liberty 14.12.1990, p 64. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r113.htm>.

³³ CPT Standards. CPT/Inf/E (2002) 1 - Rev. 2010 English, lk 17, p 55. Kättesaadav arvutivõrgus: <http://www.cpt.coe.int/en/documents/eng-standards.pdf>.

puudusest ja probleemi leevendab õdede iseseisev vastuvõtt, on siiski eksperdi hinnangul soovitatav vastuvõtuaegade suurendamisega tagada kinni peetavatele isikutele üldarstiabi ägeda haiguse korral 1-2 päevaga ja mitteerakorraliste situatsioonide puhul nädala vältel.

Saabudes vanglasse, on kõikidel kinni peetavatel isikutel võimalus läbida esmane meditsiiniline läbivaatus õe poolt ja esitada info eelneva tervisliku seisundi ja haiguste kohta. Täiskasvanud kinni peetavatele isikutele on see piisav. **Alaealised kinni peetavad isikud on soovitatav suunata arsti vastuvõtule ning oleks oluline võimalusel läbi vaadata tema eelnev tervisekaart koolist või perearstilt.**

Viru Vanglas puudub alaealistel kinni peetavatel isikutel eksperdi hinnangul võimalus saada riiklikus vaksineerimiskavas ettenähtud vaktsiine. 12-aastaselt vaksineeritakse 1995–2003 aastal sündinud ja seni B-viirushepatiidi vastu vaksineerimata lapsed. 13-aastaselt vaksineeritakse 1994–1995 aastal sündinud ja seni B-viirushepatiidi vastu vaksineerimata lapsed ning teostatakse leetrite, mumpsu ja punetiste vastane vaksineerimine. 15-16-aastastele tehakse difteeria-teetanuse kuuenda doosiga revaksineerimine. 1990–1995 aastal sündinud ja seni 12. eluaastal difteeria-teetanuse kuuenda doosiga vaksineeritud lapsi revaksineeritakse difteeria-teetanuse seitsmenda doosiga 17. eluaastal.

Ravikaartide läbivaatamisel olid eksperdi hinnangul täheldatavad vead haiguste diagnoosimisel, ravimisel ja jälgimisel. Eksperdi hinnangul on nimetatud küsimustes soovitatav võimalusel lähtuda erialaseltside poolt koostatud ja Eesti Haigekassa poolt heaks kiidetud ravijuhenditest, mis on kättesaadavad Eesti Haigekassa koduleheküljel Internetis.

Näiteks tõi ekspert kinni peetava isiku, kellel olid anamneesis teada kõrgeenenud veresuhkru väärtused, mida patsient laste endokrinoloogi jälgimisel korrigeeris dieediga. Vanglas korduval mõõtmisel kapillaarist paastujärgsed veresuhkrud 6,6mmol/l-6,9mmol/l ja juhuslikud veresuhkru väärtused 7,3mmol/l-10,4mmol/l, mis ei ole diagnostilised väärtused diabeedile. Siiski diagnoositi patsiendil diabeet ja alustati ravi biguaanidega.

Diabeetikute jälgimisel on eksperdi hinnangul soovitatav lähtuda ravijuhises toodud ettepanekutest nagu glükhemoglobiini määramine kompenseeritud diabeedi korral 2 korda aastas, kompenseerimata diabeedi korral 4 korda aastas, lipiidide ja neerufunktsiooni määramine vereanalüüsist 1 kord aastas.

Õiguskantsler annab soovitusel arvestada eksperdi esitatud tervishoiuteenuste osutamist puudutavate tähelepanekutega ning vastavalt parandada vangla tervishoiuteenuste kvaliteeti.

5. Kokkuvõte

Eeltoodust tulenevalt teeb õiguskantsler järgmised soovitused ja ettepanekud:

1. ettepaneku mitte paigutada kinni peetavaid isikuid purunenud aknaga kambritesse enne, kui purunenud aken on asendatud uuega;
2. soovitusel suurendada alaealiste ja pikaajaste vahistatute telefoni kasutamise võimalusi nädalas või pikendada nende telefoni kasutamise aega;

3. soovitus leida senisest enam võimalusi vahistatutele (iseäranis alaealistele ja pikka aega vahi all olnud isikutele) sihipäraseks kambriväliseks tegevuseks;
4. soovitus hoolikamalt dokumenteerida füüsilise jõu, erivahendite, relvade ja ohjeldusmeetmete kasutamist ning selliste sunnivahendite kasutamisel kindlasti fikseerida kõik justiitsministri 05.09.2011 määruse nr 44 „Järelevalve korraldus vanglas“ lisas 1 toodud protokollis kajastatavad andmed;
5. soovitus jätkata pingutusi, et valvurite, vanemvalvurite ja inspektor-kontaktisikute ametikohad oleks täidetud;
6. ettepaneku analüüsida põhjalikult toitlustamise korraldust Viru Vanglas ja järgida edaspidiselt rangelt sotsiaalministri määruses kinni peetavate isikute toitlustamisele seatud nõudeid;
7. soovitus tagada seda vajavatele kinni peetavatele isikutele sotsiaalministri määruse § 4 lõikes 2 sätestatud lisatoit igapäevase mitmekülgse ja vajalikke toitaineid kehtivas õiguses ette nähtud määral sisaldava toidukogusega, mis vastab vähemalt 1260 kJ toiduenergia määrale;
8. ettepaneku viivitamatult lõpetada eluosakondade päevaruumis olevate telerite vaatamise võimaluse piiramine põhjendusel, et kinnipeetavad rikuvad teleri heli liiga tugevaks seades kehtestatud korda ning hoiduda edaspidi vangistusseaduses toodud õiguste sel moel õigusvastasest piiramisest;
9. soovitus arvestada eksperdi esitatud tervishoiuteenuste osutamist puudutavate tähelepanekutega ning vastavalt parandada vangla tervishoiuteenuste kvaliteeti;
10. soovitus tagada alaealiste kinni peetavate isikute emotsionaalse, psüühilise ja füüsilise seisundi regulaarne jälgimine nende kartseris ja eraldatud lukustatud kambri viibimise ajal.

Soovituste täitmise osas teostab õiguskantsler järelkontrolli hiljemalt 6 kuu möödudes soovitude tegemisest.